

Д. А. Юркойць

**ТЭМА ДЗІЦЯЧАГА ГОЛАДУ Ў ТВОРЧАСЦІ В. ТАЎЛАЯ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ТРОХ РЭДАКЦЫЙ ВЕРША «НІВА»)**

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
zmiceryurk@gmail.com;

наук. кір. – Л. А. Гедзімін, канд. філал. навук, дац.

На прыкладзе параўнальнага аналізу трох рэдакцый верша В. Таўлая «Ніва», прысвечанага тэме дзіцячага голаду, прасочваюцца змены ў мастацкім стылі, светаадчуванні і светабачанні аўтара.

Ключавыя словы: В. Таўлай; літаратура Заходняй Беларусі; мастацкі стыль; тэма голаду.

Літаратуразнаўцам вядомыя розныя рэдакцыі адных і тых жа твораў В. Таўлая. Ніна Тарас у артыкуле «Я ведала яго» згадвае: «Валянцін не таіў ад мяне новых сваіх вершаў, уважліва прыслухоўваўся да заўваг, правіў і правіў бясконца. Часам ён дапрацоўваўся да таго, што папраўкі ішлі ўжо не на карысць, а на шкоду яго вершам» [1, с. 269–271]. Сам паэт вызначыў сваё крэда ў творы «Аб маіх вершах»: «Маякоўскі па-сяброўску радзіў // не збываць адразу верша з рук: // напісаў – замкні яго ў шуфлядзе, // як адлежыцца, – судзі, здавай у друк» [1, с. 47–48].

Верш «Ніва», прысвечаны тэме дзіцячага голаду, вядомы ў трох рэдакцыях: першая была апублікаваная ў газеце «Чырвоная змена» за 1930 г. [2, с. 3], другая – у выданні «Літаратура і Мастацтва» за 1939 г. [3, с. 2], а трэцяя – у савецкіх і найноўшым выданнях [1, с. 54].

Верш у рэдакцыі № 1 мае эпіграф: «*Віленічына ахоплена голадам*», а сам твор змешчаны ў газетнай калонцы пад назвай «*Брыгада поэтаў політычнага жанру*». Тэкст верша мае 24 радкі, не падзеленыя на строфы. У ім непасплядоўна размешчаны анжабеманы. Тлумачыцца гэта, відаць, эканоміяй месца – верш надрукаваны ў кутку.

Рэдакцыя № 2 верша, змешчаная ў «ЛіМе», значна большая па аб’ёме – 40 радкоў. Важна адзначыць, што пад вершам стаіць дата – 1936 г. Аднак у «Чырвонай змене» – «*3 ліпеня, 1929 г. в. Рудаўка*», той жа год пазначаны і ў больш позніх публікацыях верша.

Структура верша ў рэдакцыі № 3 наступная: сем катрэнаў – 28 радкоў. Параўнаем найбольш значныя адрозненні ў рэдакцыях.

«Вецер-дуронік знарок яго зблытаў, // то нагінаў, то выхопваў з-пад рук... // – Хтука паспею... – зашастала жыта. – // Спею я, дзеткі, заўсёды ў пару» (№ 3). Размоўнае слова «дуронік» («свавольнік, гарэза» [4, т. 2, с. 211]) дадае адчуванне нязмушанасці, бестурботнасці, але яно адсутнічае ў № 2.

Пачатковы радок у № 1 паказвае на бесклапотнасць: вецер проста «гуляе» з калоссем. У другім радку рэдакцыі № 3 эмацыянальнасць дасягаецца адметнай пабудовай сказа: парны злучнік «то», пералічэнне, якое рэзка перарываецца шматкроп'ем, падключае задуменна-разважлівы настрой. Да таго ж вецер не проста «клоніць-схіляе калоссе» (№ 1, 2), а «нагінае» яго, «выхопвае з-пад рук» – гэта ўжо можна назваць вятрыскам. У № 2 з'яўляецца аддаленасць («замірае той шэпт за гарой»), якая ўзмацняецца ў трэцяй рэдакцыі верша. Нягледзячы на наяўнасць выклічнікаў, «адказ далятае», а не ўпэўнена гучыць. Узнікае дысананс: выклічнікі спалучаюцца з «шэптам» – калоссе, відаць, настолькі малое, што, пакуль яго крык далятае да чалавека, ён пераўтвараецца ў шэпт.

У апошняй рэдакцыі адсутнічае наступны чатырохрадковік. У № 2 ён гучыць так: «А дзетвары заварожанай сніцца: // Новенькім хлебам набіт жываток... // Эх, бо і лета ідзе за вясніцай – // Хлеба-ж, прызнацца, не бачыў ніхто». У № 1 з'яўляецца памяншальна-ласкавы суфікс, што, вядома, дысануе з тэмай, якая падымаецца: «галодненькія дзеткі». У рэдакцыі № 2 «дзетвара» становіцца «заварожанай», яна не проста думае пра хлеб, а ён «сніцца». Час дзеяслова «набіць» («набіць») у другім радку вынікае з першага: у № 2 гэта шчаслівы сон, таму «жываток набіт хлебам», а ў № 1 гэта толькі мара: вось бы «набіць жываток новенькім хлебам». У № 1 сказ пабудаваны наступным чынам: «Бо-ж прамінула вясна, ідзе летка» – робіцца акцэнт на тым, што вясна ўжо прайшла, а хлеба так і няма, а ў № 2 толькі змрочныя думкі пра будучыню.

«І, выбягаючы ранкам на ўзгорак, // тужачь галоднай тугой вачанят. // Ручкамі хіляць калоссе ў разоры, // каб навісала хутчэй ад зярнят» (№ 3, у № 1 гэтыя адсутнічаюць). У № 2 дзеці выбягаюць не ранкам, а «выбягаюць часценька» – яны настолькі галодныя, што спадзяюцца на тое, што жыта падрасце хоць крыху за некалькі гадзін. Другі радок у № 3 гучыць больш арыгінальна, высокапаэтычна, на што звяртаюць увагу і даследчыкі, напрыклад, А. Клышка [1, с. 8]. Дзеці знаходзяцца ў такім безнадзейным становішчы, што дапамагаюць калоссю схіліцца, – у гэтых радках эмацыянальнасць дасягае піку.

«Спей, ненагляднае, сёлета голад, // буйнай слязою наліся раней, // на перавясле хай здружыцца колас // з доляй дзіцячаю, з песнямі жней» (№ 3). Звернем увагу на метрыку. Усе тры рэдакцыі напісаны трохстопным дактылем (у 1 і 3 радках жаночая клаўзула, у 2 і 4 радках – мужчынская). Сам па сабе дактыль стварае сумны, журботны настрой, аднак у № 3 у

апошнім радку – двухстопны дактыль з мужчынскай клаўзулай. Праз гэты рытм збіваецца, робіцца паўза і акцэнт падае на слова «жытца» («Жытца, – галодных спасі!»). Стаўленне да «жыта» бачыцца ў красамоўных эпітэтах: «ненагляднае», «каханае», жытца называецца «надзеяй». Тут нельга не заўважыць дзеяслоўную рыфму «ўнясі» – «спасі» (№ 1), якой пазней не сустракаем. У радках рэдакцыі № 2 выяўляецца напружаны драматызм – перавясла павінна звязацца жыта «навекі» з «доляй і сэрцам затужаных жней».

«Сноп хай пад сонца ўзнімаецца стогам, // а на такі – сытне спорны ўмалот... // Толькі... ці ж зерня таго залатога // хопіць, каб голад засыпаць на год?» (№ 3, у № 1) адсутнічае). У абодвух (№ 3, №2) рэдакцыях у першым радку гаворыцца пра рост збажыны, аднак у № 2 копы «растуць» і «набухаюць стогам», а ў апошняй рэдакцыі выказваецца пажаданне, каб сноп не проста рос, а ажно «ўзнімаўся пад сонца».

«Доля ты наша – сумнае жніва, // думка пра сноп, што сцяжэе ў руках... // Капае звонка на сэрца, на ніву // горкая песня – сляза жаўрука...» (№ 3). Вобразы ў рэдакцыях верша выразна адрозніваюцца: «жніва», «прыволле», «ніва», аднак яны аб'яднаныя характэрнымі эпітэтамі: «сумнае», «гаротная» і дзеясловамі «не смяецца», «не цешыць», «пасмутнела». У другім радку ствараецца адыход ад рэчаіснасці ў думкі, аддаленасць пачуцця: «думка пра сноп»; «заўтрашнім святам» (№ 2); «чуе свой лёс» (№ 1) – думкі пра будучыню. Самым эмацыянальным, кранальным уяўляецца катрэн у рэдакцыі 1939 г. Калі ў № 3 «жаўранак песьню запее жаласьліва», ды яшчэ ледзь чутна, у № 1 песня становіцца «горкай», яна асацыюецца са «слязой жаўрука», якая «капае звонка», – відавочнае ўзмацненне эмацыянальнасці, то ў № 2 не проста сляза, а «россып слёз», які «запавольвае сэрца ўсё болей».

«Цені мігнулі, і – ніва як вечар... // Хваля набегла адна на адну, // быццам знямелы спалох чалавечы // жыта да меж скурганелых прыгнуў» (№ 3). У № 2 і № 3 цені апісваюцца так: «мігнулі», «прабеглі». А ў № 1 выкарыстоўваецца выклічнік «Ша!» Параўнанне «ніва, як вечар» таксама нашмат больш удала і арыгінальна перадаецца ў № 1: «мара над нівай віднеецца». Тлумачальны слоўнік фіксуе адно са значэнняў слова «мара» з паметкай «абласное» – «прывід, здань, насланне» [4, т. 3, с. 106]. У другім радку аўтар паказвае рост трывогі. У № 2 прама піша «трывога брыдзе», у № 3: «хваля набягае адна на дну» – фарбы згушчаюцца. А вось у першай рэдакцыі пасля нечаканага выклічніка «Ша!» актыўнасць дзеяння рэзка змяняецца, і рост трывогі адлюстроўваецца наступным чынам: «Ціха крадзецца рука, як зладзей...» – пасля выклічніка адразу шматкроп'е. Заканчваецца № 1 так: аўтар ўжывае слова «капітал», праз што ўзнікае публіцыстычная заостранасць. У № 2 канец верша абнадзейвае: хоць «мужычыя надзеі» і засланяюцца «тугой чалавечай», згадваецца «светлае

ранне». Нельга тое ж сказаць пра апошнюю рэдакцыю – ад яе вее трагізмам, аднак мастацкія сродкі выкарыстоўваюцца арыгінальныя («знямелы спалох чалавечы», «скурганець» – «(пра ўчастак) зрабіцца пясчаным, неўрадлівым» [5, с. 280]).

У найбольшай па аб’ёме рэдакцыі № 2 засталася без увагі 8 радкоў, якіх няма ў іншых. «*Выбеглі сёння – і, бедным, здалося, // Вырваўшы з сэрца і крыўду і крык, // Што вырастае хутчэй, чым калоссе, // Хлебная смага ў збалелым нутры. <...> Бацька сярпы навастрыў і назубіў, // Ладзіць-майструе пустое гумно: // Хочча аджыць хоць надзеяй-загубай, // Чорныя згадкі схавалішы на дно*». Тут эмацыянальнае напружанне дасягае свайго піку. Болей настолькі моцны, што «крыўда і крык вырываюцца з сэрца», бачым і арыгінальную метафару – «хлебная смага». У гэтай рэдакцыі верша аўтар малое вобраз бацькі, які ад безвыходнасці «ладзіць-майструе пустое гумно», каб, відаць, заняцца хоць чым-небудзь, адганяючы цяжкія думкі і спадзеючыся на тое, што калісьці гэтае гумно спатрэбіцца.

Аўтарскае асэнсаванне тэмы дзіцячага голаду, вастрыва яе раскрыцця ў вершы «Ніва» мянялася са з’яўленнем новых рэдакцый твора. Мяркуем, што на аўтарсію праўкі паўплывалі пэўныя ідэалагічныя ўстаноўкі, месца напісання (калі верш рэдагаваўся ў турме, то зразумела, што пачуцці былі абвостраныя), узрост аўтара. Параўнальны аналіз трох рэдакцый верша паказвае змены не толькі ў мастацкім стылі, але і ў светаўспрыманні, светабачанні аўтара.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Таўлай В. Выбраныя творы / уклад. прадм. і камент. А. Клышкі. Мінск : Беларуская навука, 2014.
2. Таўлай В. Ніва // Чырвоная зьмена. 1930. № 298 (1265). С. 3.
3. Таўлай В. Ніва // ЛіМ. 1939. № 37 (451). С. 2.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск : Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1977–1984.
5. Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся: атлас, слоўнік / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы. Мінск : Права і эканоміка, 2008.